

рівні з незначними коливаннями. В рослинах р. Прип'ять упродовж останніх років відзначено деяке зростання питомої активності обох радіонуклідів.

1. Кленус В. Г. Визначення вмісту специфічних речовин радіаційної дії в гідробіонтах різного трофічного рівня / В. Г. Кленус. За ред. В. Д. Романенко. – НАН України. Ін-т гідробіології. – К.: ЛОГОС, 2006. – С. 321–326.
2. Кузьменко М. І. Техногенні радіонукліди у прісноводних екосистемах / М. І. Кузьменко, Д. І. Гудков, С. І. Кіреєв та ін. – К.: Наукова думка, 2010. – 263 с.

З.О. Широкая, В.Г. Кленус, А.Е. Каглян, Л.П. Юрчук

Институт гидробиологии НАН Украины, Киев

ДИНАМИКА СОДЕРЖАНИЯ ^{90}Sr И ^{137}Cs В ВЫСШИХ ВОДНЫХ РАСТЕНИЯХ ЗОНЫ ОТЧУЖДЕНИЯ ЧЕРНОБЫЛЬСКОЙ АЭС

В работе представлены результаты исследований особенностей накопления радионуклидов различными видами высших водных растений в водоемах Зоны отчуждения Чернобыльской АЭС. Проанализировано содержание ^{90}Sr и ^{137}Cs в них с 2007 по 2014 гг. Дана оценка современного состояния радионуклидного загрязнения растений.

Ключевые слова: высшие водные растения, Зона отчуждения ЧАЭС, ^{90}Sr , ^{137}Cs

Z.O. Shiroka, V.G. Klenus, A.E. Kaglyan, L.P. Yurchuk

Institute of Hydrobiology of NAS of Ukraine, Kyiv

DYNAMICS OF THE ^{90}Sr AND ^{137}Cs IN HIGHER AQUATIC PLANTS OF THE WATER BODIES OF THE CHORNOBYL EXCLUSION ZONE

Papers contain the results of study of the peculiarities of radionuclides accumulation by higher aquatic plants of the water bodies of the Chernobyl exclusion zone. Content of ^{90}Sr and ^{137}Cs radionuclides were analyzed from 2007 to 2014. The modern state of radionuclides contamination of plants are estimated.

Keywords: highest aquatic plants, Chernobyl exclusion zone, ^{90}Sr , ^{137}Cs

УДК [577.4]

О.О. ШУГУРОВ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпропетровськ, 49050, Україна

ВПЛИВ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ХВИЛЬ НА РУХОВУ АКТИВНІСТЬ ВОДНИХ ОЛІГОХЕТ

У дослідках на водних олігохетах – трубочниках (*Tubifex tubifex*) вивчали вплив надвисокочастотного (НВЧ) опромінення ($\lambda=12$ см) на потужність їхніх рухів при різному зовнішньому навантаженні. Показано, що НВЧ з енергією 80 мВт/см^2 здатне знижувати амплітуду механограми рухів та потужність скорочення на 50–65% на кожні 10 хвилин опромінення незалежно від зовнішнього навантаження. Зроблено висновок про негативний вплив електромагнітних НВЧ-полів на прості популяції олігохет.

Ключові слова: трубочники, електромагнітні хвилі, опромінення, рухи, потужність

Електромагнітні хвилі надвисокої частоти (НВЧ) все сильніше проникають в екологічне довкілля не тільки урбанізованих зон, але й місцеперебування диких тварин та рослин. З огляду на те, що при постійному розвитку побутової та промислової техніки спостерігається з одного боку – підвищення вихідної потужності антен та генераторів, і величини частоти кванту

хвиль – з другого, є небезпека пригнічення нормальної активності природних біоценозів. Розширення кола приладів, що використовують НВЧ, неодмінно буде впливати як на окремі біологічні об'єкти, так і біоту в цілому. Чуттєвий вплив НВЧ на клітинному рівні організму був помітний вже давно, та навіть використаний у практичній медицині [1].

Важливо, що такі хвилі можуть діяти не тільки як носії енергії та локально підвищувати температуру тканин при щільності потоку енергії (ЩПЕ) $> 10 \text{ мВт/см}^2$ (теплові дози), але й проявляти специфічні ефекти при ЩПЕ $< 10 \text{ мВт/см}^2$, включаючи інформаційні. У попередніх дослідях ми вивчали вплив НВЧ хвиль частотою 10 ГГц на водних черв'яків (*Tubifex tubifex*) при енергіях опромінення 0,3–1 мВт/см², що відповідає нетепловим дозам [4]. Однак вплив більш довгих НВЧ-хвиль ($\lambda=12 \text{ см}$) з дозами, близькими до теплових, на такі об'єкти раніше не вивчався, що й стало предметом наших подальших досліджень.

Матеріал і методи досліджень

Дослідження проводили на агрегації олігохет клубка трубочників з 1200-1500 особин, який вміщували у склянку, зверху на нього встановлювали легкий рухливий поршень. Для контролю потужності скорочення черв'яків застосовували додаткові навантаження від 1 до 20 г з кроком 1 г. Для синхронізованої активації олігохет використовували механічний струс склянки за допомогою реле, приєднаного до стимулятора ЕСУ-2. Рухи поршня при скороченні клубка реєстрували за допомогою системи із світлодіода, фотодіода та дзеркальця. Синхроімпульс із стимулятора подавався на систему реєстрації на базі ПЕОМ та адаптора „Мультикон”, що включав у себе 4 входи аналогово-цифрового перетворювача.

Опромінення трубочників хвилями НВЧ проводили генератором "Промінь-3" при загальній потужності у тракті 15 Вт, що складало $0,085 \text{ Вт/см}^2$ при експозиції 10 хв. Підвищення рівня опромінення робили шляхом повторення процедури.

Механограми рухів трубочників вивчали на прикладі поодиноких та парних подразнень. Зареєстровані сигнали оцифровували та обробляли прогресивними методами накопичення [3]. Завдяки визначенню часу підняття вантажу вираховували потужність, що приходилася на одного черв'яка. Отримані дані обробляли програмним засобом Statistics v.6.0., імпульсні послідовності були опрацьовані програмою AutoSignal 2.0.

Результати досліджень та їх обговорення

Трубочники (*Tubifex tubifex*) є важливим елементом бентосу, що бере участь у біологічному очищенні річок і озер [5]. Вони мають просту нервову систему, яка утворена черевним нервовим ланцюжком. Окрім простих індивідуальних рухів трубочники здатні здійснювати складні групові реакції у вигляді скорочення клубка черв'яків у разі збудження одного з них. Саме такі скорочення клубку трубочників (рис. 1, а) були нами використані при аналізі впливу зовнішнього НВЧ-поля.

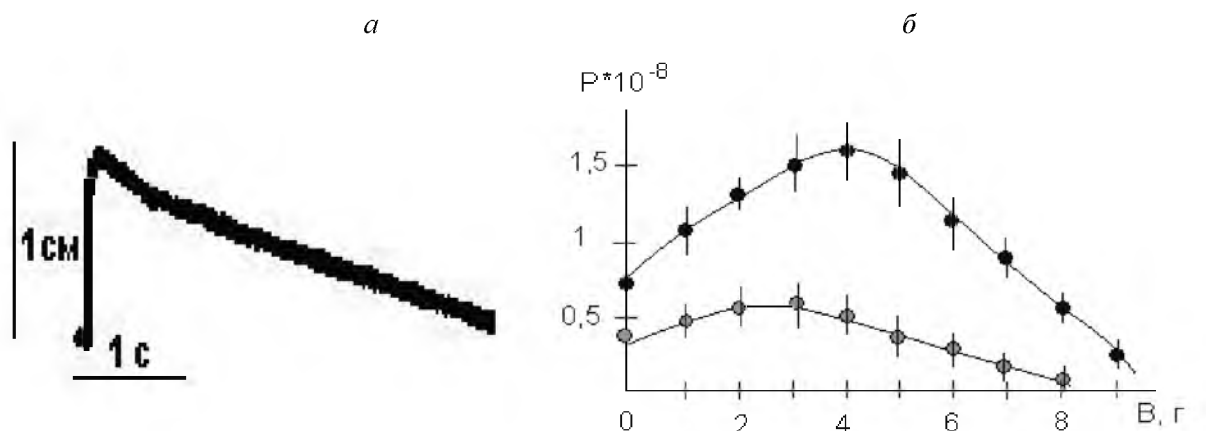

Рис. 1. Зразок механограми скорочення клубка трубочників (а) та графік зміни потужності скорочень трубочників від зовнішнього навантаження (б)

На *a*: 1 см та 1 с – калібровки параметрів механограми за величиною (1 см) та тривалістю (1 с) сигналів; на *b*: на осі *Y* – потужність (*Дж*); на осі *X* – маса тягара, *г*. Наведено середньоквадратичні відхилення за даними 8 дослідів.

Попередньо реєстрували механограму клубка у нормі при стандартних значеннях зовнішнього навантаження (див. рис. 1, *a*), далі проводили його опромінення (10, 20 і 30 хв) при сумарній потужності 8,5 мВт/см² пристроєм Промінь-3. Через кожні 10 хв здійснювали реєстрацію рухів клубка без- та при різних навантаженнях.

У нормі збільшення вантажу вело до зменшення висоти підняття поршня при одночасному зростанні потужності скорочення кожного окремого трубочника, але було помітне збільшення часу досягнення максимальної потужності, що виражалось у підвищенні часу досягнення максимуму з 0,4–0,5 с (у нормі), до 0,8 – 0,9 с (при навантаженні). Після максимальної потужності відповіді у $1,5 \times 10^{-8}$ Дж (вантаж – 3–5 г), підвищення навантаження (5–10 г) йшло поступове зниження як амплітуди, так і сумарної потужності скорочень клубка. При значних навантаженнях (10–15 г) трубочники вже не могли виробляти синхронне скорочення своїх тіл, тому механограма знижувалася до нуля (рис. 1, *b*).

Після НВЧ-опромінення (10 хв) навіть без вантажу йшло зменшення на 30–40% як абсолютної величини механограми, так і часу відновлення клубка до моменту початку синхронного скорочення. Одночасно спостерігається суттєве зменшення потужності підняття вантажу на 50–70%. Відносно швидкий підйом вантажів відбувався лише при малих навантаженнях (1–3 г), при збільшенні вантажу (>5 г) підняття суттєво гальмувалося навіть відносно норми. При вантажу у 10–12 г активність клубка черв'яків повністю блокувалася.

Оцінка нагріву клубка при зовнішньому нагріванні склянки та за допомогою НВЧ показало, що простий нагрів не зменшував, а навіть збільшував механічну реакцію на 10–12%. Те, що головним чинником пригнічення активності була доза опромінення, свідчили досліди з підвищенням часу опромінення до 20 та 30 хв при вказаній ЩПЕ. При цьому помітне зменшення потужності, амплітуди, максимального тягара на 50–65 % та 80–93% відповідно для 20 та 30 хв.

Отримані дані вказують на негативний вплив НВЧ-хвиль на нервово-м'язову систему олігохет, що проявляється як у зниженні їхньої максимальної м'язової активності, так і сумарної потужності руху. Показано, що причина такого пригнічення олігохет не може бути пов'язана із зміною температури, а відповідальність за знайдений ефект може належати нетепловій дії НВЧ, що відповідає загальноприйнятим даним [2].

Висновки

1. Зростання часу НВЧ-опромінення нелінійно проявляє ефекти зменшення потужності скорочень клубка при скороченні особин олігохет та, відповідно, призводитиме до зниження інтенсивності їхніх рухів у процесі дихання й, відповідно, в процесі очищення водного середовища від органічного (спробного) забруднення;
2. Зовнішній нагрів трубочників під впливом електромагнітних хвиль відрізняється від чисто температурного впливу та включає специфічний компонент хвильової дії;
3. НВЧ-хвилі довжиною $\lambda=12$ см є чинником, що негативно впливає на фізіологічний стан тварин-очищувачів водного довкілля, якими є водні олігохети – трубочники.

1. *Бецкий О.В.* . Миллиметровые волны в биологии и медицине / О. В. Бецкий, Т. И. Котровская, Н. Н. Лебедева // Материалы III Всерос. конф. «Радиолокация и радиосвязь» (26–30 окт. 2009 г.). – М.: ИРЭ РАН, 2009. – С. 146–150.
2. *Сусак И. П.* О первичных механизмах воздействия электромагнитных полей на биологические объекты / И. П. Сусак, О. А. Пономарев, А. С. Шигаев // Биофизика. – 2005. – Т. 50, № 2. – С. 367–370.
3. *Шугуров О. А.* Применение упреждающего усреднения при исследовании вызванных потенциалов мозга / О. А. Шугуров, О. О. Шугуров // Физиология человека (Росс). – 2006. – Т. 32, № 5. – С. 619–622.
4. *Шугуров О. О.* Мощностные характеристики трубочников при воздействии электромагнитных волн длиной 3 см / Материалы междунар. науч. конф. "Радиобиология: антропогенные излучения" (г. Гомель, 25–26 сент. 2014 г.). – Минск: Ин-т радиологии, 2014. – С. 213–215.

5. Kaeser A. J. The ecology of *Tubifex tubifex* in two myxobolus cerebralis enzootic streams in Pennsylvania / A. J. Kaeser, W. E. Sharpe // J. Freshwater Ecology. – 2008. – Vol. 23, № 4. – P. 575.

О.О. Шугуров

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина

ВЛИЯНИЕ ЭЛЕКТРОМАГНИТНЫХ ВОЛН НА ДВИГАТЕЛЬНУЮ АКТИВНОСТЬ ВОДНЫХ ОЛИГОХЕТ

В исследованиях на водных олигохетах – трубочниках (*Tubifex tubifex*) изучали специфику влияния сверхвысокочастотного (СВЧ) облучения ($\lambda=12$ см) на мощностные характеристики их сокращений при различных внешних нагрузках. Показано, что СВЧ с плотностью потока $8,5 \text{ мВт/см}^2$ способно снижать амплитуду механограммы движений трубочников и мощность сокращений на 15–25 % на каждые 10 мин облучения независимо от внешней нагрузки. Сделан вывод о негативном влиянии электромагнитных СВЧ-полей на популяции олигохет.

Ключевые слова: трубочники, электромагнитные волны, облучение, сокращения, мощность

O.O. Shugurov

Oles Honchar Dnepropetrovsk National University, Ukraine

THE INFLUENCE OF ELECTROMAGNETIC WAVES ON THE LOCOMOTOR ACTIVITY OF AQUATIC OLIGOCHAETES

We investigated influence of electromagnetic super-high frequency (SHF) waves ($\lambda=12 \text{ sm}$) on mechanical parameters of motility of bunch tubifex (1300–1500 units) at a different load and sequence of its mechanical stimulation. Is shown, that after a non-thermal wave-irradiation ($8,5 \text{ mW/sm}^2$) latency and forward front of mechanograms is increased on 5–10%, amplitude and duration of the answers simultaneously decreases. The maximal mass, which can lift single unit tubifex is decreased. The authors make conclusion about temporary negative influence SHF-waves on oligochaetes populations.

Keywords: Tubificidae, electromagnetic wave, irradiation, muscle contraction, power

УДК 001.73:582.261.2

Н.М.ШУРОВА, Г.В. ИВАНОВИЧ, А. В. КУРИЛОВ, Л.М. НИДЗВЕЦКАЯ

Институт морской биологии НАН Украины
ул. Пушкинская 37, Одесса, 65011, Украина

ПРОЦЕССЫ УТИЛИЗАЦИИ ВЫБРОСОВ ЗЕЛЕННЫХ ВОДОРΟΣЛЕЙ НА ПЕСЧАНОМ БИОТОПЕ

В ходе эксперимента по разложению водорослей выявлены соотношения средней численности и биомассы олигохет, содержания органического вещества в зеленых водорослях и подстилающем песке, с численностью инфузорий и сапротрофных бактерий.

Ключевые слова: органическое вещество, водоросли, инфузории, сапротрофные бактерии, олигохеты

Процесс утилизации органических веществ (ОВ), поступающих из водоема в виде штормовых выбросов зеленых водорослей, а также соотношение численности и биомассы одноклеточных и многоклеточных организмов, участвующих в разложении выбросов, практически не изучался, хотя характеристики этого процесса необходимы в оценках кругооборота ОВ в прибрежной зоне моря.

Материал и методы исследований

Для изучения процесса разложения ОВ, поступающих из водоема в виде выбросов водорослей-макрофитов, был поставлен полевой эксперимент. В качестве полигона выбран песчаный пляж